

ГНОСЕОЛОГІЯ

УДК 141.7:159.955:001

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.1.1>**Кубальський Олег Нарцизович**кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітникДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
імені Г.М. Доброва Національної академії наук України»
бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-7956-3150

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ НАУКИ: СОЦІАЛЬНЕ ТА АНТРОПОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Усвідомлення власного пізнавального інтересу в різних його проявах є критерієм розвитку науки на різних історичних етапах. В статті актуалізується проблематика взаємозв'язку пізнавального інтересу з практикою пошуку наукових фактів і здійснення наукових відкриттів. Метою дослідження постає виявлення провідного значення пізнавального інтересу для формування розмаїття наукових практик, а відповідно і для стимулювання розвитку науки. Завданнями дослідження тоді має стати критичне переосмислення догматичного розуміння практики як синоніму безальтернативного витлумачення світу в рамках нібито єдино можливої наукової «картини світу». Слід виявити методологічні альтернативи традиційному марксизму, який страждає на редукування наукового пошуку до моделі виробничого процесу. Варто також виявити слабкі місця властивого німецькій філософській антропології біологізму як можливої пояснювальної основи для наукової діяльності. Нарешті, слід унаочнити адекватність плюралістичного підходу до реалізації пізнавального інтересу у сфері науки. Методи дослідження. Комунікативний підхід до науки дає можливість розкрити як обмеженість марксизму та філософської антропології як методологічного підґрунтя для пояснення пізнавального інтересу, так і створити сприятливий простір для здійснення відкритого дискурсу різних можливостей реалізації пізнавального інтересу у сфері науки. Наукові відкриття цінні не тільки як результат духовного розвитку людства, а й як засіб вирішення конкретних проблем його існування протягом всієї історії. Наука це не лише система теоретичного знання, яка формує власну практику, але й складний соціокультурний феномен, який розвивається під впливом низки чинників та у свою чергу визначає прогрес окремих держав й людства у цілому. Визначальним чинником розвитку науки є пізнавальний інтерес, який орієнтований на утвердження істини і саме цим детермінує напрями пізнавальної діяльності людини. Наукові відкриття цінні не лише як розвиток системи наукових знань, але і як частина інтегрального результату духовного розвитку людства.

Ключові слова: наука, пізнавальний інтерес, наукове знання, соціальна практика, науковий розвиток.

Вступ. Наукові дослідження стали відображенням пізнавальної діяльності людини та засобом розв'язання практичних проблем, що постали перед окремими спільнотами, державами, народами й людством у цілому. У цьому контексті варто проаналізувати дискурс щодо практики реалізації наукою пізнавального інтересу як визначального чинника розвитку науки. Для цього слід уточнити значущість практики для наукового пізнання. У класичних та сучасних дослідженнях поняття «практика» безпосередньо корелюється з такими конструктами як пізнання, істина, наукова картина світу, раціональна діяльність, досвід тощо. Але зовсім не завжди зв'язок практики і пізнавального інтересу чітко простежують як необхідний. Більше

того, у марксистській традиції пізнавальний інтерес традиційно надмірно підпорядковують практиці, а саму практику, як правило, звужено витлумачують як в першу чергу матеріально-перетворюючу.

Метою дослідження постає виявлення провідного значення пізнавального інтересу для формування розмаїття наукових практик, а відповідно і для стимулювання розвитку науки. **Завданнями дослідження** тоді має стати критичне переосмислення догматичного розуміння практики як синоніму безальтернативного витлумачення світу в рамках нібито єдино можливої наукової «картини світу». Слід виявити методологічні альтернативи традиційному марксизму, який страждає на редукування наукового пошуку до моделі виробничого процесу. Варто також виявити слабкі місця властивого німецькій філософській антропології біологізму як можливої пояснювальної основи для наукової діяльності. Нарешті, слід унаочнити адекватність плюралістичного підходу до реалізації пізнавального інтересу у сфері науки.

Методи дослідження. Комунікативний підхід до науки дає можливість розкрити як обмеженість марксизму та філософської антропології як методологічного підґрунтя для пояснення пізнавального інтересу, так і створити сприятливий простір для здійснення відкритого дискурсу різних можливостей реалізації пізнавального інтересу у сфері науки.

Результати дослідження.

Спрямованість пізнавального інтересу на практику

Нерідко практику протиставляють пізнавальному інтересу, пишуть про прагматичну істину як дещо більш надійне і справжнє, ближче до потреб життя, а тому прямо протилежне істині фундаментальної науки, або ж, навпаки, дивляться на практику лише як на більш чи менш вдалу ілюстрацію непохитної істини науки. Перше є характерним не так для самої філософії прагматизму, яка доволі шанобливо ставилася до філософської класики, як для численних варіацій сучасної «постакадемічної науки», а друге нагадує філософську позицію Георга Гегеля, яку спрощено подають як «Якщо факти суперечать теорії, то тим гірше для фактів» і яка представлена у його «Феноменології духу» [3].

Згодом самі науковці прийшли до переконання у неприпустимості посилатися на факти як дещо самоочевидне. Як зазначав у середині ХХ століття американський дослідник науки Р. Мартін: «Факти – це те, що ми висловлюємо з упевненістю. Факти – те, що підлягає поясненню в емпіричних науках тощо... Тим часом всі ці твердження ще повинні бути роз'ясненими і чекають на свій серйозний аналіз» [14, с. 265]. Дійсно, суб'єктивних упевненостей і переконання ще замало, аби твердити про об'єктивну істинність знань, які на них ґрунтуються. Навіть емпіричних підтверджень буває досить поки не з'являються нові факти, які перекреслюють універсальну істинність раніше відомих. Тому факти мають значущість не лише у співвідношенні з теорією, але й з іншими фактами. Таким чином, слід говорити завжди про наявну ситуацію з фактами, а не про dokonані факти. Це повертає до необхідності постійно на практиці перевіряти факти – підтверджувати і спростовувати, коригувати і відсівати їх.

З початку розвитку людства будь-яка спроба когнітивно охоплювати об'єктивну реальність мала практичну мотивацію, практично-приспосувальне підґрунтя (хоч не завжди це прямо усвідомлювалося раніше, але навіть і сьогодні, при сучасному рівні пізнавальної рефлексії). З цього погляду пізнання людиною світу слід розглядати як елемент її специфічної видової поведінки, яку має досліджувати філософська антропологія, з одного боку, і соціальна філософія – з іншого, оскільки таке пізнання завжди потребує суспільної підтримки і забезпечення.

Українські філософи Володимир Мельник та Едуард Семенюк стверджують, що «саме сила почуттів і розуму, пізнавальні здібності і весь психічний потенціал людини становлять найгострішу її зброю в боротьбі за виживання, за краще пристосування до умов навколишнього оточення. Звичайно, при цьому не відкидається і природна допитливість, але не вона є рушійною силою людського пізнання, а саме потреба оптимально пристосуватися до світу. І якщо доволі переконливо це виявляється на рівні елементарного, буденного пізнання, то ще виразні ще і вагомніше – в науці» [9, с. 11].

Українські дослідники О. О. Решетов, В. Т. Кирильчук та З. В. Стежко підсумовують теоретичні здобутки традиції марксизму у осмисленні нерозривного взаємозв'язку пізнання і практики: «У цілому практика як чуттєво-матеріальна діяльність людей має для пізнання ключове значення. Вона є основою, кінцевою метою, рушійною силою пізнання та критерієм істинності знання. Саме практика обґрунтовує об'єктивність змісту знання... Наукові знання мають смисл тільки в тому випадку, якщо вони втілюються в практику, в життя. Кінцевою метою пізнання є не знання самі по собі, а практичне перетворення дійсності для задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства» [8, с. 47-48]. Це квінтесенція марксистського підходу до розуміння практики: згідно такому баченню наука є лише різновидом виробництва, у якому переважають елементи духовного виробництва над матеріальним, але завдяки практиці наука теж постійно повертається до матеріальних перетворень, навіть у більшості своїх експериментів, але повною мірою і безумовно – у своєму кінцевому призначенні. Наука має змінювати світ, і чим далі – тим більш радикально. Такою є настанова марксизму, якої дотримується багато дослідників навіть за кордоном. Зокрема, поза всяких сумнівів саме таке переконання поділяють Деніел Белл та Олвін Тофлер.

Розвиток уявлень про науку в теорії постіндустріального суспільства

Так, Деніел Белл констатує, що перехід до постіндустріального суспільства пов'язаний з перетворенням науки на основну продуктивну силу сучасного суспільства: «Спосіб, у який перетворюється економіка й перероблюється система зайнятості, а також нові співвідношення між теорією та емпірією, особливо між наукою та технологією» [1, с. 206]. Причому науковці стають провідним класом не у символічному значенні, а набувають статус технократів – передусім, у політиці, але також в усіх сферах життя – як фахівці, які допомагають розв'язати будь-яку практичну проблему: «...постіндустріальне суспільство я визначаю як суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від виробництва товарів переважно до виробництва послуг і проведення досліджень, до організації системи освіти й підвищення завдяки цьому якості життя; в якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найбільш важливо, в якому запровадження нововведень... чим далі, тим більше почав залежати від досягнень теоретичного знання... Постіндустріальне суспільство... передбачає виникнення нового класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти чи технократи» [11, р. 102]. Як бачимо, у такому суспільстві пізнавальний інтерес перетворюється з суто теоретичного на матеріальний інтерес провідної суспільної групи.

Тофлер ще більше радикалізує ті перетворення, які суспільне виробництво зазнає завдяки перетворенню науки на основну виробничу силу – постіндустріальне суспільство скасовує деякі принципи виробництва попередніх етапів розвитку економіки і навіть запроваджує прямо протилежні. Так, укрупненню виробництва і його концентрації у містах Тофлер протиставляє його наближення до споживачів – завдяки новітнім технологіям, базованим на останнім науковим відкриттям: «Новий спосіб виробництва робить можливим повернення до хатнього виробництва на новій, вищій електронній базі, та акцентує увагу на домівці як на центрі суспільства» [10, с. 327]. Відповідно до децентралізації економіки має відбуватися і відмова від «одновимірної людини», про яку писали Карл Маркс і Герберт Маркузе – натомість людина перестає бути «гвинтиком» у великій машині виробництва, а стає творчою різноплановою особистістю, причому не просто легко переходить від виконання одних соціальних ролей до інших, а легко суміщає у собі виконання різних соціальних ролей. Таким чином людина перероджується буквально у нову «майбутню особистість» [10, с. 345], яка є новою навіть деякою мірою у антропологічному плані.

Таким чином, марксизм у виконанні американських соціальних теоретиків починає відступати від окремих догматів класичного марксизму – але від цього виглядає лише оновленим.

Втім, деякі українські дослідники вміло знаходять смислові зв'язки між філософією марксизму та немарксистською філософією, наприклад, кантіанством. Так, слушно зауважує П. Кравченко, «предметно-практична діяльність людини є основою для виникнення знання.

Одним із виявів такої діяльності є культурно-історичний досвід. Отже, знання з'являється завдяки культурно-історичному досвіду, котрий є моментом предметно-практичної діяльності у сфері чуттєвості і мислення. Знання є синтезом того, що дано у формах чуттєвості за допомогою категорій мислення. Форми чуттєвості і мислення складаються історично в результаті предметно-практичної діяльності, а в досвіді вони стають засобами пізнання. Тому категорії культурно-історичного досвіду тісно пов'язані з категоріальною структурою предметно-практичної діяльності» [5, с. 101]. Таким чином, і без Кантових апіорних форм свідомості, але натомість цілком у еволюціоністському дусі, виявляється поясненим категоріальний синтез – а саме, як результат усієї культурно-історичної практики людства.

Антропологічний підхід до пізнавального інтересу

Людиною у пізнанні керує не стільки примхлива допитливість чи мінлива цікавість, скільки сталий і сильний пізнавальний інтерес. Свого часу про це писали класики філософської антропології – німецькі філософи Макс Шелер, Гельмут Плеснер та Арнольд Гелен.

Для Макса Шелера властиве саме людині пізнання постає як діяння духу, який підноситься над чуттєвими поривами і, навпаки, сам спрямовує їх до вищих, духовних цілей, які задають цінності. Таким чином, вищий пізнавальний інтерес формує дух, а не матерія. Однак, у людині наявна і цілком матеріальна основа для пізнання, яка проявляє себе також і в науці – це так званий «практичний інтелект», який властивий не лише людині, але й тваринам: вони також уміють вирішувати практичні завдання, «так ніби» вони володіють математикою, хоча насправді приймають лише інтуїтивні рішення, з яких лише людина може виводити теореми, а тварина так і залишається носієм чистої природної інтуїції. Хоча в принципі, і людина в технічно-практичному плані лише удосконалює ту здатність, яка є спільною у неї і тварини: ««Між розумним шимпанзе і Едісоном, якщо останнього мати на увазі лише як техніка, існує безперечно, дуже велика різниця лише в ступені розвитку» [16, с. 46]. Таким чином, Шелер дотримується своєрідного дуалізму духовного і біологічного в людині, причому саме духовне творить біологічне – навіть біологічно людина отримує неможливі для тварин чуттєві пориви, які викликає в ній дух. Таким чином, науку Шелер коренить у дусі, хоча й звертається наука неминуче до дослідження матеріальної сфери.

На противагу Шелеру, інший німецький антрополог, Арнольд Гелен, прагне суто емпіричними доказами вивести власне людське як культурне з біологічного, як його поступовий еволюційний розвиток: в ході еволюції інстинкти як чинники поведінки поступово все більше заміщуються в людині культурними інститутами, і хоча останні й не можуть повністю витіснити перші, однак надбудовуються над ними все більше і більше, трансформуючи людську поведінку. Вищими проявами таких культурних інститутів є моральні інституції: «...багатофункціонально один від одного незалежні, інстинктоподібні імпульси – пружини соціальної поведінки, котрі становлять предмет емпіричного вчення про соціальні регуляції або етику» [12, с. 180]. Втім, за усіма культурними інституціями, і навіть за наукою, за такого підходу врешті-решт виявляються біологічні інстинкти, не останнім з яких є агресія. Чи редукувати науку до агресії, чи вбачати у експансії людського пізнання все ж суто культурні мотиви – питання, на яке Гелен дає ухильну відповідь: якщо навіть етика в кінцевому підсумку редукується до інстинктів, що вже говорити про науку?

Більш виважену відповідь на експансіоністську природу наукового пізнання дає ще один німецький антрополог – Гельмут Плеснер. Він вводить універсальний принцип для усього живого – позиціонування у світі, однак для людини запроваджує особливий спосіб такого позиціонування, коли людина, на відміну від усіх інших тварин, завжди позиціонує свою сутність поза собою [15]. Така «ексцентричність» людини, як це іменує Плеснер, не є поняттям, яке можна використовувати в етиці – воно є етично нейтральним. І воно якнайкраще підходить для пояснення пізнавального неспокою людини, бажання людини завжди зазирнути за край вже відомого. Звісно, людина не може переступити через власний досвід у «трансцендентне», не може апіорне зробити апостеріорним або взагалі змінити дещо

апріорне для себе. Але людина постійно робить кроки, які ніби символізують це переступання за поріг неможливого – і на практиці це дійсно призводить до отримання нового знання.

Таким чином, у німецькій філософській антропології постійно відчувається напруга між емпіричним полюсом знання і полюсом знання апріорного. Як твердить у спеціальній роботі, присвяченій західноєвропейській філософській антропології український філософ Микола Окса: «Сутність людини або ж редукується до чогось емпіричного і науково-констатуючого її ступінь вартості і особливостей – біологічних, психологічних та ін., або вона пояснюється чисто умоглядними вічними і апріорними принципами позажиттєвого, позасвітового характеру та походження» [7, с. 104]. Як ми бачили вище, не всі концепції німецької філософської антропології настільки чітко можна сортувати за цим критерієм, але він допомагає відчути нерв здійснюваних пошуків.

Прикметно, що німецька філософська антропологія так чи інакше повставала не лише проти метафізичного витлумачення суті людини, але й проти філософії марксизму, який вважала ідеологією, а не наукою. Відповідно, під критику потрапляла і концепція практики як здатності людини радикально міняти саму себе. Так, за свідченням Окси, Гелен відкрито повставав проти марксизму: «Критичну гостроту етичного плюралізму Гелена напряму чи дотично звернено як проти марксистського класового і конкретно-історичного обґрунтування етичного плюралізму, так і проти гуманістичного вчення про принципи загальнолюдської моралі, представлені у визначених духовних нормах і цінностях, які апелюють до людської свідомості і розуму» [7, с. 43]. Цей етичний плюралізм, на нашу думку, у Гелена більшою мірою символізує плюралізм наукового пізнання. Однак, ґрунтує цей плюралізм Гелен на поза наукових засадах інстинктів або інстинктоподібних інститутів, які доповнюють інстинкти.

На цьому фоні більш привабливою виглядає позиція німецького філософа Юргена Габермаса, який не воював з марксизмом, а ніби переріс його зсередини, вилучивши з нього усі живі і корисні для сучасної філософії ідеї і відкинувши всі морально застарілі погляди, властиві класичному марксизму. Особливо важливою видається одна з ранніх знакових праць Габермаса – «Пізнання і інтерес», у якій він якраз і обґрунтовує специфіку наукового інтересу, який чужий класовому протистоянню – адже це пізнавальний інтерес, властивий усім людям. Габермас тут кидає виклик усім принципам антропології: «Тільки тому, що умови об'єктивності можливого наукового знання антропологічно прив'язані до інваріантної структури дії, твердження про закони взагалі можуть претендувати на універсальну чинність» [13, S. 51]. Він пропонує утверджувати наукову об'єктивність не антропології, а у самій теорії дії, яку аналізує через соціальну комунікацію. Адже антропологія апелює до природи, однак саму природу вона розкрити до кінця не здатна – у природі залишається істотне ядро, яке нам не розкриває себе [13, S. 46]. Габермас стверджує «фундаментальну випадковість усього досвіду природи» виходячи з того міркування, що «те, від чийого імені розпоряджаються, власне природа, встановлює межі для самого розпорядження, тому воно не є абсолютним розпорядженням, і чому жоден синтез також не може розглядатися як абсолютний синтез» [13, S. 45]. На противагу недоступності справжньої об'єктивності природничого пізнання Габермас утверджує прозорість і підвладність людині царини соціального пізнання – адже суспільство чимдалі більшою мірою творить сама людина. Тому пізнавальний інтерес, спрямований людиною на себе як соціальну істоту якраз і може досягати високого ступеню об'єктивності.

Розрізнення альтернативних пізнавальних практик як сучасна парадигма наукового пізнання

Пізнавальна діяльність людини та людства об'єктивується у науковому знанні й набуває подальшого розвитку під впливом практичних проблем. Тобто знання, що не спираються на доконану емпірику, з часом можуть втрачати свою актуальність, виключатися з проблемного поля наукових досліджень. Але знання, які спираються на соціальний пізнавальний інтерес, самі створюють власну емпірику, а тому їхня мінливість більшою мірою пов'язана з розвитком та зростанням

внутрішньої диференціації самого соціально-теоретичного знання. Тією мірою, якою усі науки є формою соціального знання, вони підпорядковуються цьому універсальному принципу.

Український дослідник Г. Магась справедливо звертає увагу на принципову внутрішню диференційованість науки як форми знання: «Наукове знання, так само як і наука, має складну структуру. Воно розчленовується на сфери різних наук. Ці сфери, своєю чергою, поділяються на ще дрібніші частини, пов'язані з конкретними науковими теоріями. В межах відносно цілісної частини наукового знання, яка охоплюється конкретною науковою теорією, виділяється певна структура (будова) науки. Уявлення про неї можна отримати, якщо відповісти на запитання: що таке наукова теорія, яка класифікація (за істотними ознаками) наукових теорій, як різні теорії співвідносяться одна з одною в межах окремої наукової сфери, як взаємозв'язані окремі науки, яка кінцева мета діяльності характеризує організацію наукового знання в різних науках тощо» [6, с. 51]. Дійсно, розмаїття наукових теорій зумовлене як розмаїттям втілень пізнавального інтересу, так і принциповою неоднорідністю самого об'єкту наукового пізнання.

Безсумнівно, практика є критерієм істинності отриманих знань, індикатором їх відповідності об'єктивним суспільним потребам та інтересам. Разом з тим, переосмислення емпіричних даних може відбуватися у різноманітний спосіб, на основі тих або інших наукових парадигм, що призводить до поліфонії інтерпретації фактів, подій, буття загалом. Як слушно зазначає українська філософія О. Дольська, «наукова картина світу» постійно піддається динамічним змінам: від ньютонівсько-кантіанської, що задається логікою Аристотеля, до синергетичної, де присутні парадокси, розбіжності та алогічність. У класичній «картині світу», що припускає лінійну логіку мислення, відбувається підсумовування знання і рух в ньому по лінійних траєкторіях, а в неklasичній – предмети «втягнуті» з лінійної взаємодії, відсутня система строго вивірених значень. Легітимацію одержують їх різноманітність і непередбачуваність. У нелінійній техніці мислення раціональність розглядається як генеральний метод конструювання значень реальності, де формально-логічні поняття доповнюються формально-змістовними значеннями. Особливістю сучасної «наукової картини світу» стає те, що вона створюється вже не тільки поняттями, але й значеннями та образами. Мова вже не тільки описує світ, але і «втілюється» в смислових висловах. Тому мислення вимушене оперувати не тільки поняттями, заданими «науковою картиною світу», не тільки певними образами, що йдуть від «картини світу», а бути спрямованим на вироблення стратегій по осмисленню значень і понять, і образів» [4, с. 80-81].

Отже, розуміння сутності суспільно-історичної практики як джерела розвитку науки не може зводитись до одного виміру – вона (практика) може бути інтерпретована з різних методологічних позицій (навіть протилежних). Один і той самий факт дійсності може бути доказом для різних умовиводів та наукових концепцій.

Вочевидь, можна вести мову про необхідність посилення «синхронізації» розвитку науки й практики як складових пізнавальної діяльності людини. Вкрай важливо, щоб наукові праці відповідали тим змінам, що відбуваються у практичній площині. Проблема осмислення інформації, нових фактів буття й різноманітних суспільних та природних процесів є надактуальною для сучасної науки.

Алгоритм та дизайн сучасних наукових досліджень постійно змінюється під впливом запитів дійсності. Разом з тим, базовою залишається класична схема проведення наукових досліджень з урахуванням належної емпіричної бази. Так, на переконання американського дослідника А. Бхаттачарджи та української науковиці Н. Ситник, «дизайн дослідження – це комплексний план для збору даних в емпіричному дослідженні. Це своєрідна «мапа» для проведення емпіричних досліджень спрямована на те, щоб відповісти на конкретні питання дослідження або протестувати конкретні гіпотези, і має визначити щонайменше три процеси: 1) процес збору даних; 2) процес вибору чи розроблення інструментів дослідження; 3) процес формування вибірок» [2, с. 44].

Таким чином, наука і практика знаходяться у діалектичній єдності, детермінуючи прогрес людства й формуючи нові можливості для його виживання у майбутньому. Без емпіричного підґрунтя значущість наукових досліджень зменшується, а практичні проблеми існування людини, суспільства й природи стають потужним стимулом для розвитку сучасної науки. Втім, віддаючи належне об'єктивним чинникам у здійсненні наукового пошуку, на нашу думку, необхідно проаналізувати й суб'єктивні фактори у цьому процесі. Зокрема, допитливість як джерело і рушійну силу наукового пізнання світу. Вкрай важливо, коли суб'єкт дослідження виявляє як інтелектуальну, так і емоційну зацікавленість у результатах наукового пошуку, намагається розширити пізнавальні горизонти. Але це має стати предметом окремого спеціального дослідження.

Висновки. Отже, розвиток науки відбувається на ґрунті реалізації пізнавального інтересу, який є квінтесенцією рівня розвитку культури певного суспільства. У свою чергу культура вбирає в себе наукові надбання та змінюється під їхнім впливом. Важливо, щоб розвиток науки не входив у суперечність з духовно-культурними імперативами розвитку людства, зокрема загальнолюдськими цінностям. Наука це не лише система теоретичного знання, яка формує власну практику, але й складний соціокультурний феномен, який розвивається під впливом низки чинників та у свою чергу визначає прогрес окремих держав й людства у цілому.

Визначальним чинником розвитку науки є пізнавальний інтерес, який орієнтована на утвердження істини і саме цим детермінує напрями пізнавальної діяльності людини. Наукові відкриття цінні не лише як розвиток системи наукових знань, але і як частина інтегрального результату духовного розвитку людства, а вже завдяки цьому – як засіб вирішення конкретних проблем його існування протягом всієї історії. Разом з тим, для здійснення наукової пізнавальної діяльності значущими є не тільки об'єктивні чинники, а й суб'єктивні, зокрема дослідник завжди надає пізнавальному інтересу особливе контекстуальне втілення. Така контекстуальність забезпечує постійну включеність науковця у пізнавальний процес за допомогою актуальних засобів, стає надійним мотиваційним та легітимаційним підґрунтям для інтелектуальної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ: Либідь, 1996. С. 194-250.
2. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Дослідження в соціальних науках: теорія і практика. Опубліковано за ліцензією Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported License. 2016. 168 с. https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=4&article=1002&context=oa_textbooks&type=additional
3. Гегель, Г. В. Ф. Феноменологія духу / пер. з нім. П. Таращук. Київ: Основи, 2004. 548 с.
4. Дольська О. О. Теоретико-методологічна роль концептів у науці та освіті (до проблеми розуміння техносфери). Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2012. № 4. С. 77-83.
5. Кравченко П. А. Досвід і знання у антропокультурному бутті людини. Філософські обрії. 2013. Вип. 29. С. 100-111.
6. Магась Г. Наукові основи теорії охорони державного кордону України як спеціалізованої галузі наукового пізнання. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1. С. 49-55.
7. Окса М. М. Західноєвропейська філософська антропологія: категоріальний аспект. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2015. 114 с.
8. Решетов О. О., Кирильчук В. Т., Стежко З. В. Наукове пізнання. Проблема істини. Роль практики. Наукові записки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2012. Вип. 12, ч. 1. С. 45-48.
9. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки. Вид. 3-тє, випр. та допов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с.
10. Тоффлер Е. Третя Хвиля / пер. з англ. А. Євса. Київ: Всесвіт, 2000. 480 с.
11. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. The Public Interest, 1967. № 7. Pp. 102-118.

12. Gehlen A. Moral und Hypermoral. Eine pluralishe Ethik. 2. Aufl., Frankfurt a.M.-Bonn, Athenäum, 1970. 193 S.
13. Habermas J. Erkenntnis und Interesse. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1968. 368 S.
14. Martin R. Facts: what they are and what they are not. American Philosophical Quarterly, vol. 4, № 4, Oct. 1967. P. 261-272.
15. Plessner H. Die Stufen des Organischen una der Mensch. Einleitung in die philosophische Anthropologie. Berlin-Leipzig: de Gruyter, 1928. 346 S.
16. Scheler M. Die Stellung des Menschen im Kosmos. Darmstadt: Reichl, 1928. 114 S.

REFERENCES

1. Bell, D. (1996). Prykhyd postindustrialnoho suspilstva [The coming of post-industrial society]. In Suchasna zarubizhna sotsialna filosofia [Modern foreign social philosophy]. Kyiv: Lybid, 1996. P. 194-250.
2. Bhattacherjee, A., Sytnyk, N. (2016). Doslidzhennia v sotsialnykh naukakh: teoriia i praktyka [Research in social sciences: theory and practice]. Published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported License. 168 p. https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=4&article=1002&context=oa_textbooks&type=additional
3. Hegel, G. V. F. (2004). Fenomenolohiia dukhu [Phenomenology of spirit] / trans. from German by P. Taraschuk. Kyiv: Osnovy. 548 p.
4. Dolska, O. O. (2012). Teoretyko-metodolohichna rol kontseptiv u nautsi ta osviti (do problemy rozuminnia tekhnosfery) [The theoretical and methodological role of concepts in science and education (on the problem of understanding the technosphere)]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy: filosofia, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia [Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology]. No. 4. P. 77-83.
5. Kravchenko, P. A. (2013). Dosvid i znannia u antropokulturnomu butti liudyny [Experience and knowledge in the anthropocultural being of man]. Filosofski obrii [Philosophical horizons]. Issue 29. P. 100-111.
6. Magas, H. (2018). Naukovi osnovy teorii okhorony derzhavnoho kordonu Ukrainy yak spetsializovanoi haluzi naukovoho piznannia [Scientific foundations of the theory of protection of the state border of Ukraine as a specialized branch of scientific knowledge]. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia [Efficiency of public administration]. Issue 1. P. 49-55.
7. Oksa, M. M. (2015). Zakhidnoievropeiska filosofska antropolohiia: katehorialnyi aspekt [Western European philosophical anthropology: categorical aspect]. Melitopol: Melitopol City Printing House. 114 p.
8. Reshetov, O. O., Kyrylchuk, V. T., Stezhko, Z. V. (2012). Naukove piznannia. Problema istyny. Rol praktyky [Scientific knowledge. The problem of truth. The role of practice]. Naukovi zapysky: zb. nauk. pr. [Scientific notes: coll. of scientific works]. Issue 12, part 1. P. 45-48.
9. Semenyuk, E., Melnyk, V. (2017). Filosofia suchasnoi nauky i tekhniky [Philosophy of modern science and technology]. Kind. 3rd, ex. and added Lviv: Ivan Franko LNU. 364 p.
10. Toffler, E. (2000). Tretia Khvylia [The Third Wave] / trans. from English by A. Yevsa. Kyiv: Universe. 480 p.
11. Bell, D. (1967). Notes on the Post-Industrial Society. The Public Interest. № 7. Pp. 102-118.
12. Gehlen, A. (1970). Moral und Hypermoral. Eine pluralishe Ethik. 2. Aufl., Frankfurt a.M.-Bonn, Athenäum. 193 S.
13. Habermas, J. (1968). Erkenntnis und Interesse. Frankfurt: Suhrkamp Verlag. 368 S.
14. Martin, R. (1967). Facts: what they are and what they are not. American Philosophical Quarterly, vol. 4, № 4, P. 261-272.
15. Plessner, H. (1928). Die Stufen des Organischen una der Mensch. Einleitung in die philosophische Anthropologie. Berlin-Leipzig: de Gruyter. 346 S.
16. Scheler, M. (1928). Die Stellung des Menschen im Kosmos. Darmstadt, Reichl. 114 S.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher,
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
60, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7956-3150

COGNITIVE INTEREST AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE: SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL BACKGROUND

Awareness of one's own cognitive interest in its various manifestations is a criterion for the development of science at various historical stages. The article updates the issue of the relationship between cognitive interest and the practice of finding scientific facts and making scientific discoveries. The purpose of the research is to identify the leading value of cognitive interest for the formation of a variety of scientific practices, and accordingly for stimulating the development of science. The tasks of the research should then be a critical rethinking of the dogmatic understanding of practice as a synonym for an alternative interpretation of the world within the framework of the supposedly only possible scientific "picture of the world". We should find methodological alternatives to traditional Marxism, which suffers from the reduction of scientific research to the model of the production process. It is also worth identifying the weak points of biologism characteristic of German philosophical anthropology as a possible explanatory basis for scientific activity. Finally, the adequacy of the pluralistic approach to the realization of cognitive interest in the field of science should be visualized. Research methods. A communicative approach to science makes it possible to reveal both the limitations of Marxism and philosophical anthropology as a methodological basis for explaining cognitive interest, as well as to create a favorable space for the implementation of an open discourse of various possibilities for the realization of cognitive interest in the field of science. Scientific discoveries are valuable not only as a result of the spiritual development of mankind, but also as a means of solving specific problems of its existence throughout history. Science is not only a system of theoretical knowledge that forms its own practice, but also a complex socio-cultural phenomenon that develops under the influence of a number of factors and, in turn, determines the progress of individual states and humanity as a whole. The determining factor in the development of science is the cognitive interest, which is oriented towards the establishment of the truth and thus determines the directions of human cognitive activity. Scientific discoveries are valuable not only as the development of the system of scientific knowledge, but also as part of the integral result of the spiritual development of mankind.

Key words: science, cognitive interest, scientific knowledge, social practice, scientific development.